

TIDSLIGHED I FLERTAL

Om hverdagslivets mange tider

Af:
Tine Damsholt
Etnologi

ABSTRACT: Tid, sted og socialt miljø er de tre klassiske etnologiske dimensioner, som ethvert kulturelt fænomen skal sættes i forhold til. Men hvor ideen om entydige og afgrænselige steder og sociale miljøer længst er blevet problematiseret, så håndteres 'tiden' oftest som et spørgsmål om at studere et fænomen i sin historiske kontekst dvs. ud fra en fortløbende kronologisk tid. Men hvad sker der, hvis vi betragter tid som en flertydig dimension? I oplægget vil corona-hverdagslivet blive brugt som eksempel på, hvordan en mere kompleks og multipel tidsforståelse kan anvendes i etnologiske kulturanalyser.

NØGLEORD: Hverdagsliv, tidsligheder, temporalitet

Vi fejrer i dag etnologis institutionelle jubilæum ved Københavns Universitet. Min egen etnologiske tidsregning startede for mange, mange år siden – i 1980'erne faktisk – da jeg begyndte at læse etnologi. Dengang lå instituttet i en stor villa i Brede, og når vi gik til undervisning i havestuen, så lærte vi som noget af det første, at ethvert kulturelt fænomen altid skulle sættes i relation til: Tid, sted og socialt miljø. Og disse tre dimensioner er en uafrystelig del af min etnologiske børnelærdom. Hvis nogen taler om kulturelle former som universelle eller almenmenneskelige, så er min etnologiske rygmarvsreaktion at bede dem specificere den tidslige, rumlige og sociale kontekst.

Men siden 80'erne er der også sket meget med de tre dimensioner. Ideen om entydige og afgrænselige steder (som fx de klassiske community studies med et 'single-sitet' feltarbejde) er grundlæggende udfordret, som Marie Sandberg har været inde på¹, og ligesådan er ideen om homogene sociale miljøer (klasser, subkulturer, nationer mm) længst blevet problematiseret. Det sidste ikke mindst af etnologien, der med bl.a. økotyper og livsformer har kunnet vise, at folk kan leve side om side, under samme forhold, men alligevel forstå og praktisere deres hverdag helt forskelligt.

Men hvor de to andre dimensioner er problematiseret, så håndteres 'tiden' oftest som et spørgsmål om at studere et fænomen i sin historiske kontekst dvs. ud fra en fortløbende kronologisk tid, ud fra et fænomens entydige sam-tid eller sam-tidighed. Vi skelner ofte i daglig etnologisk tale mellem dem af os, der arbejder 'kulturhistorisk' dvs. med noget 'før' det 21. århundrede og dem, der arbejder nutidigt. Men det er egentlig en meget begrænset forståelse af den tidslige dimension i kultur og hverdagsliv. Tid kan (og bør) i stedet også betragtes som et kulturelt fænomen, der udfolder sig, forstås og praktiseres på mange forskellige måder – og det ikke bare foranderligt gennem kulturhistorien men også på én gang. Så det, der optager mig for tiden, er, hvordan vi kan betragte og undersøge tid som en lige så flertydig dimension som rum og socialt miljø og i stedet undersøge tidsligheder (i flertal)?

I abstraktet til dette oplæg har jeg lovet, at hverdagslivet vil blive brugt som eksempel på, hvordan en mere kompleks og multipel tidsforståelse kan anvendes i etnologiske kulturanalyser. Det kommer lige om lidt, men først en smule om hvor min interesse for tid som noget komplekst kommer fra.

En af de bøger, der i begyndelsen af min studietid slog benene væk under mig, var Orvar Löfgren og Jonas Frykmans: *Den kultiverade människan* (1979). I det første kapitel udfolder de, hvordan tiden forvandlede som led i den borgerlige kulturs sejrsgang. Den moderne, standardiserede og mekaniske tid: urets tid, hvor et minut altid er lige langt (60 sekunder) uanset hvad, der fyldes i det, fejede efterhånden en ældre tidsopfattelse af banen, og en gryende arbejderklasse disciplineredes af fabriksfløjten og skoleklokken. Bondekulturens cykliske tid – årets, vækstsæsonens, kirkens, livsfesternes, helgenkalenderens tid, der først og fremmest var gentagelsens tid kom til kort ift.

¹ Sandberg: Paradoks Europa. Om det europæiske i europæisk etnologi. I dette særnummer af *Culture & History*.

kapitalismens og industrialiseringens de nye krav om effektivitet, koordination og synkronisering af arbejdsstyrken og medførte en arbejdsdag opdelt i entydige blokke, i faste sekvenser af arbejde, fritid, hvile.

Men gennem kulturhistorien i *Den kultiverede Människan*, lærte jeg også, at der før ikke blot havde været en mere cyklisk tid, men også havde været mere kvalitative tidsbegreber, der betegnede fx hvor længe et dyr kunne græsse samme sted i sit tøj. Ikke et eksakt antal timer, men afhængigt af dyr, græs og vejr. Og kulturhistorien destabiliserede derved den tidsforståelse jeg hidtil havde taget for givet og gav mig blik for, at vi også i hverdagen bruger mange tidsudtryk, der netop er kvalitative: jeg kommer om 2 minutter, siger vi. Det betyder dog ikke 2 x 60 sekunder men snarere, at jeg lige skal føle mig lidt mere færdig med det, jeg er ved. Børn kalder sådanne udsagn for 'voksentid' – en anden form for tidsregning vi indfører, når vi har magt til det. Vi anvender altså flere former for tid i dagligdagen.

Thomas Højrup's livsformsanalyse lærte mig senere, at vi i samme nutid kan strukturere vores tid på kvalitativt forskellige måder: fra den selvstændiges 'dagsværk' (der netop er et kvalitativt tidsudtryk, der ikke kan opgøres i minutter) over lønarbejderens skarpe opdeling i arbejdstid og fri-tid til karrierelivsformen, der trives med en mere organisk sammenfiltring af opgaver og aktiviteter i et udviklende flow (1983). Bjarne Kildegårds undervisning i 'Barndommens historie' (jf. Kildegaard 1980) og Bjarne Stoklunds undervisning i 'Dødens kulturhistorie' lærte mig (især gennem Phillip Aries' værker), at livsaldre, livets udstrækning og afslutningen af en individuel tid – en biografisk tid, selvets tid, 'min tid' – kunne forstås, materialiseres og praktiseres meget forskelligt.

Alt dette skete – for mig og min forståelse – i 1980'erne og min studietid. Men som I kan høre, har jeg indtil videre i oplægget anvendt en tidsforståelse bestående af epoker og kulturelle former med hver sin homogene tidsforståelse. I de senere år er der kommet et mere komplekst tidsbegreb til, hvor man i stedet for tid (i ental) arbejder med tidsligheder eller temporaliteter (i flertal), hvilket understreger, at tid ikke er et entydigt kulturelt fænomen.

Som led i mit arbejde med hvad kulturhistorie er og kan være, har jeg hentet inspiration fra begrebshistorikeren Reinhardt Koselleck, Michel Foucault og anden ny historieteori, hvor der er udviklet begreber til at analysere sameksistens af flere tider i hetero-kroni (Foucault 1998/1967) eller af temporale regimer – samtidig usamtidighed (fx Jordheim 2014). Dertil knytter der sig en

performativ forståelse af tid; at tid praktiseres/gøres og ikke blot er en konstant dimension, boks eller kontekst, som praksis udfoldes i (Asdal & Jordheim 2018). Tid bliver noget forskelligt alt afhængigt af, hvordan den praktiseres.

Vi kan tale om flertidighed. Tid og tidslighed er i denne forståelse ikke entydig men heterogen, og fortid, nutid og fremtid er ikke adskilte kategorier. Dertil hører den måde tid praktiseres, etableres og formes sprogligt – i narrative tider. Flere tider i form af sprogets nutid, datid, før nutid, før datid, fremtid kan blandes i samme fremstilling. I daglig tale indgår også udtryk for en absolut tid fx 'altid' og 'aldrig', side om side med måder, hvorpå vi artikulerer 'nu-et', øjeblikket, momentet. Dertil kommer emotionelle og praktiske spor fra vores fortid, i nostalgi og længsel. Eller bekymringer for vores fremtid i form af fx klimaforandringer, der praktiseres i alt fra affaldssortering, hjemmestrikkede karklude til politiske aktioner som 'Fridays for Future', der udgør nye affektive tids-sammenfiltringer eller 'thick presence' som Haraway kalder det (2016). 'Børnebørnenes fremtid' bliver her en materialisering af en tid, vi har omsorg for (jf. Kverndokk 2020).

Alle disse mange tidsligheder praktiseres ofte 'samtidigt'. Hverdagslivet i hjemmet er karakteriseret ved sameksisterende tider, som vi konstant forsøger at synkronisere eller sekvensere. Vi lever simultant i fortid, nutid og fremtid. Som Löfgren i artiklen, *The Black Box of Everyday Life* (2014) formulerer det, er vi altid 'på vej' og hjemmet skubbes frem og tilbage mellem nostalgisk længsel efter fortiden og halvfærdige projekter for en fremtid, der koloniseres af både bekymringer og dagdrømme. Følelser og affekter bevæger sig i tid, forandres, transformeres og kommer bag på os, når en triviell genstand eller tradition fra fortiden pludselig overvælder os med bevægelse (jf. Frykman 2018).

Hverdagslivet rummer således mange og ind i mellem konkurrerende tidsligheder, der må synkroniseres eller tørne sammen. Digitale teknologier og streaming-tjenester muliggør simultan praktisering af arbejde, fritid og familiesamvær - i den samme sofa. Med andre ord flyder forskellige dele af hverdagslivet sammen og sammenpresses i samtidighed eller intensiveres i det sociologen Judith Wajcman har kaldt 'instant time', hvor fremtiden helst skal materialiseres 'her-og-nu'.

Hvordan kan vi nu bruge en sådan hverdagslivs- og tidslighedsforståelse i konkrete analyser? Det har jeg haft anledning til at forsøge mig med, idet forårets corona-nedlukning af det danske samfund

kan siges at udgøre en form for laboratorium, hvor de sædvanlige taget-for-givet-heder af hverdagslivets rytmer og tider pludselig stoppede og dermed blev synlige og objekter for refleksion.

På kandidatholdet i Etnologiske analysestrategier, skulle vi have arbejdet med Nationalmuseets samling af dagbøger fra 1992 (NEU), men museet var lukket. I stedet skrev 24 studerende og jeg selv corona-dagbøger, hvor vi beskrev en bestemt onsdag i slutningen af marts, og vi anvendte så dagbøgerne som analytisk materiale i kurset. Dagbøgerne var skrevet som autoetnografier – mange med refleksioner og vægt på følelser og materialitet – og de og den videre analyse heraf danner sammen med øvrige indsamlede hverdagsbeskrivelser den empiriske ryggrad i den analyse, jeg arbejder på i øjeblikket², og som jeg her vil give lidt smagsprøver på. Tak til mine medforskere fra kandidatuddannelsen!

Som de fleste oplevede, blev vores hverdag og hjem med nedlukningen af samfundet fra 11. marts transformeret fra den ene dag til den anden. I hjemmet skulle ikke blot fritid, måltider, hvile og husarbejde udfoldes, men også skole, uddannelse og arbejdsliv. Ofte gennem for få computerskærme, og en skærm og et bord i fred fra resten af husstanden blev en mangelvare. Mange af os holdt online-møder og -undervisning og fik herigennem overraskende indblik i soveværelser, gæsteværelser, køldre eller andet, der var transformeret til og materialiserede arbejdstid. Mange oplevede at tiden ikke slog til ift. de konkurrerende aktiviteter:

Jeg læste lidt i en bog ("Kroppens natur") - prøvede at nå lidt studie-arbejde, som der ikke er så meget tid til i disse dage, med hjemmearbejde, børnepasning, hjemmestudie, sygdom og livskrise. [Dagbog 14].

Her blandes flere tidsligheder: studie, familieliv, arbejde og livskrise. Man kunne tro at studerende uden børn nemmere kunne arbejde hjemmefra, men frustrationer over at 'tiden flød sammen' er et gennemgående tema i dagbøgerne. Når man ikke kunne praktisere kontrasten mellem ude og hjemme, flød tiden og hverdagsstrukturen sammen til en forskelsløs grød. Flere forsøgte at indføre regler og tidsplaner for at genetablere en normal tidsstrukturering:

For at få bare et lille stænk normalitet ind i hverdagen, har min kæreste og jeg nu besluttet at vi står op klokken 7:30 hver dag. Vi skal i bad og have tøj på, hver dag. Det var primært problematisk i starten, der gad vi ikke.

² Dette arbejde er nu publiceret, se Damsholt 2020.

Dagene begyndte at flyde sammen og det blev meget mærkeligt det hele. Nu er det bedre, vi har en rutine vi forsøger at holde os til og vi har afgrænset arbejde og fritid således at man hverken holder fri hele dagen, eller kommer til at arbejde hele dagen (ikke at det sidste nogensinde ville ske). [Dagbog 23]

Mange vil i udsagnet genkende træk fra lønarbejderlivsformens præference for en tidslig adskillelse af arbejde og fritid, men også karriere-livsformens normale værdsættelse af et flow af opgaver var udfordret:

Onsdag er læsedag. Men det blev en virkelig latterlig en af slagsen. Jeg skal være meget disciplineret for at få dagene til at gå op og give mening for tiden. Ikke mudre arbejde og skole sammen og kun få klatarbejdet og klatlæst. [Dagbog 7].

At tiden flyder sammen i forskelsløshed og kontrasterne fordamper er et gennemgående tema på tværs af livsformer. Nogle forsøgte sig med at materialisere dagens forskellige tider ved skift af tøj – for de fleste blev lockdown-perioden dog tilbragt i joggingtøj, comfi-tøj eller nattøj, der ellers er en måde at materialisere fritid og hjemmetid.

Ud over virussens og smittetalenes tidslighed satte en anden kropslig tidslighed sig efterhånden igennem for mange: fraværet af motion, cykelture og lidt for meget hyggemad og trøsterødvin satte sig på sidebenene og 'corona-mave' eller 'corona-deller', blev et nyt begreb i forsommeren, da man begyndte at møde hinanden fysisk igen. Med forsvarlig afstand, selvfølgelig. Hår og skæg voksede også ufortrødent under nedlukningen, og kroppens tid viste sig også i form af kedelige grå udvoksninger og ukontrolleret pandehår.

At bryde de vante rutiner og tilbringe mere tid i sengen er en anden strategi, der udfoldes i dagbøgerne. En tæller gulvbrædderne i kedsomhed, mens andre nyder tosomheden:

Det er en sær tid, vi befinder os i. I morges var endnu en morgen, hvor P og jeg vågnede med solen bragende ind ad vinduet og en underlig, dog genkendelig, forbudt fælles følelse af kæmpestor optur over denne her semi-karantæne. Forstå mig ret: vi har VIRKELIG fattet, hvor ødelæggende krisen er for verdensøkonomien og for alle de familier, som enten mister indkomst eller forstanden eller begge dele. [dagbog 24]

Vi ser her, hvordan dagbogsskriveren er splittet mellem forskellige moods: den forbudte og kæmpestore optur på den ene side og forsøget på at komme i sync med den offentlige stemning af mismod og frygt på den anden. Affektforskeren Sara Ahmed har karakteriseret forsøg på at komme i sync med den offentlige stemning, man forventes at dele, som mood-work. Dette affektive arbejde gennemsyrrer mange dagbøger, men det fremgår også at nedlukningen kunne give anledning til eksperimenter med nye måder at leve på: En hverdag med bedre tid.

Det var ikke kun den offentlige stemning eller tidsånden, man kunne komme ud af sync med, men også sin egen alder. En ung journalist beskrev således, hvordan hun efter 8 uger i isolation med sine forældre følte at hun levede en 55-årigs liv: hun var begyndt at spise og tale som sine forældre og have de samme rutiner og suk som dem. Men hun oplevede også, at tiden opførte sig anderledes end den plejede:

Men tiden er sær, for den farer af sted, skønt jeg selv er standset i den. Det er mig en gåde hvor april blev af. Min yndlingsmåned med alle dens forkølelser, forelskelser og fortovscafeer var med et blink og et pressemøde reduceret til et virkelig fladt og forsømt forår (Hattens 2020).

Ikke bare i nuet blev tiden elastisk og udstrakt mellem stilstand og fart som et blink med øjnene. 'Det forsømte forår' blev en fast trope i maj måneders debatter. En indskrevet forventning om hvad årstiden burde indebære, og især blev usikkerheden om de nye studenters køreture begrædt. Hvordan skulle de blive voksne, hvis de ikke gennemgik dette overgangsritual? Andre af livets højtider som runde fødselsdage, konfirmationer, barnedåb og bryllupper blev udsat. I min egen familie fejrede vi mine forældres diamantbryllup i april over zoom, fordi vi ikke ville risikere at smitte dem.

Tiden under nedlukningen blev betragtet som en undtagelsestilstand, en tid uden for normaliteten. Og corona er blevet betegnelsen ikke blot for en pandemisk sygdom, men for den særlige epoke vi stadig er i. 'Under corona' gjorde vi sådan og sådan. Men ved at gøre corona til navn på en periode modificeres tilstanden også til at være noget, der holder op igen. 'Det bliver godt igen'- som der stod på store plakater, som Frederiksberg kommune opsatte i maj. Hvornår dette 'igen' indfinder sig er stadig uvist.

Ideen om corona som en undtagelsestilstand gjorde også 'nuet' til en afvigelse fra det normale liv, som vi egentlig skulle have levet (som også i citatet ovenfor – det ikke-forsømte forår). Dermed blev den nære fortid – tiden lige før pandemien – transformeret til en tabt guldalder, hvor man kunne rejse til udlandet, gå til koncerter og kramme sine kære. Fortiden er (Lowenthal 1985) blevet karakteriseret som et fremmed land. Men corona har vendt om på forholdet mellem fortid og fremtid, så det nu er fremtiden, selv den nære fremtid, der synes fremmed og utilgængelig. I nogle af dagbøgerne fremskrives en fremtid som et dystopia af afsondrede kroppe i selvisoleringsfængsler, mens andre håber på et utopia af mere omsorg og værdsættelse af fysisk samvær.

Den nære fortid fremstod og fremstår nu for mange nostalgisk og fyldt med dengang trivielle handlinger, som vi først nu forstår vi har mistet. I en oplistning i *Politiken* af de 100 ting, man ser mest frem til at kunne igen, optræder trivielle ting som de øverste 10: at give et håndtryk, at røre dørhåndtag, igen at sætte klistermærke på computerens web-cam, at dele en skål chips ved en reception, at ens hænder ikke lugter af håndsprit osv. Hvad der nyligt var trivielle hverdagsrutiner, er nu blevet objekter for både nostalgi og fremtidsdrømme.

Når vi nu længes mod en bedre fremtid, så ligner den altså påfaldende den trivielle hverdag præ-corona; anno 2019. På den måde er såvel fortid som fremtid tydeligt til stede i nutiden – om end med nye værdisætninger. Fortid, nutid og fremtid er blevet sammenfiltret i nye former for bekymringer og længsler. Vi plejer med Foucault at tale om kulturhistorie og 'the history of the present' som en måde at destabilisere samtiden og det, vi tager for givet, med henblik på at åbne nutiden og fremtiden for forandring (jf. Rose 2007). Corona-restriktioner og nedlukningen har også destabiliseret og dermed tydeliggjort en masse ting, vi ellers tog for givet. Fra hverdagsrytmer over trivielle handlinger til den nære fremtid. Men selvom nye hverdagsrutiner fra håndsprit til mundbind gradvist normaliseres, så synes corona snarere at bekræfte og stabilisere det hverdagsliv vi havde – og som de fleste blot håber at vende tilbage til hurtigst muligt.

For os som etnologer kan corona give indblik i, at hverdagslivets tidsligheder er mangfoldige, foranderlige og uforudsigelige. Hvorvidt de nuværende transformationer vil holde sig i længden, og om vi får vores gamle hverdagsliv og dets tidsligheder tilbage igen, er for tidligt at sige. Det må tiden vise.

Litteraturliste:

- Ahmed, Sara (2014): Not in the Mood. *New Formations: A Journal of Culture, Theory, Politics*, 82.
- Asdal, Kristin & Jordheim, Helge: Texts on the move: Textuality and historicity revisited. *History and Theory* 57, nr. 1.
- Damsholt, Tine 2020: Times of Corona. Investigating the Temporalities of Everyday Life during Lockdown. *Ethnologia Europaea Journal of European Ethnology* 50 (2).
- Foucault, M. (1998/1967): Different spaces. *Aesthetics, Method, and Epistemology: Essential Works of Foucault, J.D. Faubion (red.)* [2. udgave]. Penguin
- Frykman, Jonas & Löfgren, Orvar (1979). *Den kultiverade människan*. Lund: Liber läromedel.
- Frykman, Jonas (2018): Känsliga sammanhang. Tingen vid arvskiften. Mitt och ditt. Etnologiske perspektiv på ägandets kulturella betydelse. Karin Salomonsson (red.), *Lund Studies in arts and cultural sciences* 17.
- Haraway, Donna: *Staying with the Trouble. Making Kin in the Chtulucene*. Duke University Press 2016
- Hattens, Laura (2020): Kongedømmet Corona. *Weekendavisen* nr. 21, 2020.
- Højrup, Thomas (1983): *Det glemte folk: Livsformer og centraldirigering*. Statens Byggeforskningsinstitut.
- Jordheim, Helge (2014): Introduction: Multiple Times and the Work of Synchronization. *History and Theory* 53 (December): 498–518.
- Kildegaard, Bjarne 1980: Hvis Columbus opdagede Amerika – hvem opdagede så barndommen? 5 billeder af barndommens historie i Danmark. *Kontext. Socialistisk Magasin* 41/1980.
- Kverndokk, Kyrre: Talking about your generation. “Our Children” as a Trope in Climate Change Discourse. *Ethnologia Europaea. Journal of European Ethnology* 50 (1)
- Lowenthal, David (1985): *The Past is a Foreign Country*. Cambridge University Press.
- Löfgren, Orvar (2014): The Black Box of Everyday Life: Entanglements of Stuff, Affects and Activities. *Cultural Analysis* 13: 77–98.
- Rose, Nicolas (2007): *The Politics of Life Itself: Biomedicine, Power, and Subjectivity in the Twenty-First Century*. Princeton University Press.

